

ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Микола Варварцев

ПІД ЗНАКОМ СОЮЗУ ЦЕРКОВ: «СПЕЦІАЛЬНИЙ ПОСЛАННИК» ПАПИ ЛЕВА XIII В УКРАЇНІ Й РОСІЇ (1891 р.)

У статті розглядається проблема католицько-православного церковного союзу та її вплив на формування західноєвропейської рецепції України у зв'язку з діяльністю папського «спеціального посланника» в Російській імперії в 1891 р.

Ключові слова: *проблема союзу церков, міжнародні католицько-православні взаємини, західна рецепція України.*

Відколи християнський світ розпався на Східну і Західну церкви, його подальший розвиток визначали не тільки лінії розмежування, а й спроби подолати їх. У свідомості і православних, і католиків зберігалася пам'ять про спільні корені їхньої віри, знаходячи віддзеркалення у проповідях і писаннях церковних пастирів, проведенні вселенських соборів, взаємному пілігримстві тощо. Та дійти порозуміння перешкоджали ворожнеча і війни між державами, а заходи, спрямовані на реалізацію об'єднавчої ідеї, часто супроводжувалися примусовим нав'язуванням обрядів однієї сторони іншій, захопленням чи закриттям храмів інакочергових тощо.

У XIX ст. екуменічна справа ускладнилася в умовах піднесення соціально-політичних і національно-визвольних рухів. Папська держава, яка віддавна виступала одним із головних центрів об'єднавчих ініціатив християнства, зникла з політичної карти Європи. 1870 року її володіння включено до Італійського королівства і папство позбулося світської влади. Залишаючись світовим осередком католицької церкви, папський престол, проте, прагнув повернути собі втрачені державні повноваження, активізуючи свою діяльність не тільки на теренах Апеннінського півострова, а й у зовнішніх зносинах. Рим продовжував спиратися на напрямні «східної політики» з її традиційним гаслом про єдність християнства. Після смерті 1878 року Пія XI і обрання нового понтифіка Лева XIII римська курія заходила до налагодження зв'язків із Російською імперією. Уже у вересні того ж року римський первосвященик удався до заходів, щоб відновити дипломатичні відносини з Петербургом, перервані внаслідок ліквідації Папської держави. У грудні папа

виступив з енциклікою проти соціалізму, комунізму і «нігілізму», що стала моральною підтримкою російського уряду в його боротьбі проти революційного народництва. 1883 року Лев XIII направив кардинала Серафима Ваннутеллі представляти папський престол на коронації імператора Олександра III. Зрештою у найближчому оточенні папи з'явився один із найбільш авторитетних експертів з питань східнохристиянських церков, член домініканського ордену Вінченцо Ваннутеллі (1841-1900) – двоюрідний брат кардинала.

До церковних взаємин Схід-Захід Ваннутеллі прилучився ще за часи навчання в колегії, що підтримувала тісні контакти з грецьким монастирем в м. Гроттоферраті. Вже початок його діяльності засвідчив прагнення боронити суспільство, побудоване на клерикальних засадах. 1867 року, коли Папська держава залишалась останнім бастионом опору національному об'єднанню Італії, молодий священник зголосився бути капеланом найнятих до папського війська алжирських зуавів і під час битви біля містечка Монтеротондо потрапив у полон до гарібальдійців. Звільнений невдовзі, він знову обійняв ту ж саму посаду, допоки гарібальдійська армія не оволоділа 20 вересня 1870 р. Римом. Та своє справжнє покликання домініканець знайшов на дипломатичній службі, де невдовзі став «спеціальним посланником» папи. Регулярні виїзди за кордон надали йому широку можливість продовжити знайомство з різними релігійними течіями. Найтривалішою була поїздка на Близький Схід, де впродовж кількох років він працював у Константинополі, Палестині, Сирії, Єгипті, вивчаючи життя і діяльність різних християнських об'єднань. Відвідуючи потому Корсику, Ваннутеллі налагодив контакти з грецькою православною общиною цього острова. Під час чергової подорожі, за океан, працював у Північній Америці, а в Австро-Угорщині знайомився з життям і побутом народів Подунав'я і Карпатського регіону. Безпосередньо в Італії (в Калабрії і Сицилії) повірений папи запізнався з албанськими громадами грецького обряду; у Флоренції дошукувався документальних свідчень Вселенського собору 1439 р., який проголосив об'єднання католицької й православної церков.

Своїми зарубіжними спостереженнями дипломат ділився, виступаючи із статтями в католицьких періодиках, з лекціями. Однак найголовнішим його доробком стала 20-томна серія під загальною назвою «Погляди на Схід». 1892 року в її рамках у Римі побачила світ книга, складена за записами, зробленими в Україні й Росії. Характерно, що назву її автор подав кириличним написанням із використанням літер латинського алфавіту – «Россія», додавши італійською мовою лише підзаголовок: «Релігійна студія Росії»¹.

Це видання, як і сама поїздка, одразу набули міжнародного резонансу, а згодом стали предметом історичних досліджень. Першою розвідкою, яку, на жаль, досі не опубліковано, стала дисертація М.Г. Консільйо «Екуменізм п[атера] Вінченцо Ваннутеллі та православ'я», підготовлена і захищена на початку 1980-х років у Флорентійському університеті². Десять років потому до цієї теми звернувся відомий фахівець з історії Східної Європи професор

римського університету «Сапієнца» А. Тамборра. Своє бачення її він виклав як частину (окремим параграфом) монографії «Католицька церква і російське православ'я: Два століття конфронтації і діалогу. Від Священного союзу до наших днів»³. Зазначені праці, якими, власне, обмежується історіографія, висвітлюють діяльність Ваннутеллі у контексті проблеми об'єднання християнських церков, зв'язок його поглядів з екуменічною традицією на Заході. Це зумовило частковий аналіз матеріалів подорожі. На узбіччі студій опинилася тема, пов'язана з Україною, на значенні якої подорожник окремо наголошував у своєму звіті. Те ж, що можна віднести до української й російської історіографії, складає словникові довідки загального характеру про діяльність В. Ваннутеллі⁴.

Розгляд діяльності римського домініканця у Російській імперії передусім потребує з'ясування питання: в якому статусі він виступав? З опублікованого звіту випливає: формально це була приватна поїздка з метою дослідження церковних старожитностей. Виключно студійні інтереси католицького діяча відзначали часописи, що висвітлювали його перебування. Зокрема київські щоденники повідомляли, що він приїхав «для вивчення церковної історії», «має на меті відвідати і оглянути старожитності російських монастирів і познайомитися з археологією Росії», «старанно вивчає всі історичні пам'ятки Києва»⁵. У цих кореспонденціях немає жодної згадки про унійну проблему, яку, навпаки, Ваннутеллі широко афішує у своїх подорожніх нотатках, з'ясовує ставлення до неї з боку співрозмовників в Україні й Росії, висловлює пропозиції щодо її вирішення. Отже, ми маємо підстави принаймні говорити, що «приватна» подорож цілком вкладалася у рамки «східної політики» папського престолу. Більше того, із щоденникових записів самого Ваннутеллі, які збереглися у секретному архіві Ватикану, випливає, що його поїздка узгоджувалася на найвищому рівні у Римі. Готуючися до поїздки, дипломат відвідав кардиналів, які обіймали посади вікарія і державного секретаря. Окрема аудієнція була у Лева XIII, думка якого у записнику зафіксована так: «Відповідь папи не перешкоджає»⁶. Додамо, що Ваннутеллі не проминув також заручитися згодою російського посла в Римі О. Извольського.

У квітні 1891 р. він відбув пароплавом до Одеси, щоб спершу розпочати знайомство з Україною. Зазначимо, що під час подорожі дипломат вів щоденник, нотатки якого й склали докладний звіт у вигляді книги. Уже перші записи, зроблені в чорноморському місті, зосереджують увагу на питанні, яке було головним у цій неофіційній місії: «Безперечно, всіх, хто вірить у християнську релігію, мимоволі охоплює бажання союзу з католицькою церквою: вони почуваються, що їм бракує щось суттєве у християнстві, яке сповідують»⁷.

Найбільш докладно Ваннутеллі знайомиться тут з «двома головними закладами» освіти – Новоросійським університетом і Одеською духовною академією, зазначаючи велике поширення в місті західноєвропейської культури. Університетська бібліотека, за його висновком, – «чудова й багата на книги, надіслані переважно з нашої старої Європи». Однак він далекий від

того, щоб тільки втішатися цими зв'язками. Одеські навчальні заклади, нотує подорожник, є «провідними осередками бунтарських ідей і нігілізму», умо-настрої молоді відбивають «західні помилкові погляди». Відповідно у характеристиці суспільно-політичної обстановки він говорить про дії державної влади, яка за допомогою поліції придушує «будь-які революційні вияви»⁸.

Згадуючи історію розподілу Польщі, Ваннутеллі порушує питання про становище католицької церкви на теренах, приєднаних до Російської імперії: її діяльність суворо обмежена, за католицькими священиками здійснюється поліцейський нагляд. Утративши свою національну державність, зазначив він, поляки-католики опинилися відірваними від римського центру, що «створює стан постійної війни [...] з фатальними наслідками і для поляків, і для Російської імперії, а також для самої християнської релігії». Запобігти цьому, за уявленням папського дипломата, власне, може все той же союз церков. У польсько-католицькій справі, дізнаємося із звіту, він не хоче віддавати перевагу жодній стороні, а прагне прислужитися «істині, наскільки мені дано її пізнати у дуже болючій справі», яка виникла в межах «по суті однієї і тієї ж релігії»⁹.

Саме пошукам аргументів на користь об'єднання християн, незалежно від їх національної чи державної приналежності, Ваннутеллі присвятив свої студії у Києві, які починає з опису зовнішнього вигляду міста. Воно «вражає красивим видом пагорбів, рясно вкритих зеленню, де видніють передусім золочені бані церков, чудові дзвінниці із золотими гребінчастими дахами і хрестами, сяючими у сонячному промінні». Далі мандрівник пояснює вибір свого маршруту: Київ «особливо вабить своїми святинями й спогадами старовини і саме тому становить найважливішу тему для моєї праці про християн східного обряду»¹⁰.

Пам'ятки історії незмінно наводять Ваннутеллі на думку про спільність християнства, що утверджувалася у давні часи на київській землі. Відвідання пам'ятника князю Володимирі – хрестителю Русі – спонукає його до висновку: «у своїх витоках християнство перебувало в союзі з римською церквою», бо «тієї епохи на Сході ще не закоренілася схизма» і розкол, що стався згодом, спричинила не релігія, а «політика»¹¹.

Важливі докази для екуменічних інтерпретацій Ваннутеллі знаходить у схожості деяких обрядів у православних і латинян. На богослужінні в Софійському соборі його увагу привертає обладнання олтаря, де відсутні «балдахіни, що підтримуються чотирма колонами, як цього суворо додержуються греки, натомість тут застосовують обряд первісної римської церкви». Ще одним підтвердженням об'єднаної ідеї постає перед подорожником Андріївська церква, форми якої відтворюють один із характерних для католицького Заходу «художній стиль рококо»¹².

Свою студію про християнство мандрівник поповнює записами після візиту до Київської духовної академії на Подолі. На місці академічної церкви, зазначає він, раніше знаходився «латинський монастир ордена св.

Домініка, а також у цьому стародавньому місті існували інші латинські чернечі ордени». Предмети доби унії, створені під впливом «західних обрядів», домініканець виявляє в церковно-історичному музеї¹³.

У Києві патер, як його називали тут, зацікавився з різними діячами культури і науки, в тому числі з істориком мистецтва, професором університету св. Володимира А.В. Праховим, який став його гідом і консультантом. Експерсії і спілкування з ним допомогли Ваннутеллі позначити екуменічну проблему у ширшому контексті – міжнародних культурних зв'язків. Прахов, говориться у звіті, кілька років мешкав у Римі, займаючися студіями живопису. Італійський досвід професор використовував як у дослідженнях київських стародавніх храмів, так і в керівництві роботами з художнього оздоблення Володимирського собору. Біля храму, будівництво якого завершувалося в цей час, Ваннутеллі став свідком праці запрошених з-за кордону майстрів: «Тут перебуває велика кількість італійських робітників, зайнятих різьбленням коррарського мармуру»¹⁴.

Надзвичайний інтерес подорожника викликали художні розписи собору. Милуючися живописом, витриманим «у цілком північно-візантійському стилі», він запевняє, що зображені тут православні святі «геть усі є також католицькими святими». Ці образи «трохи наслідують італійських класиків», позначені рисами античного мистецтва, а деякі нагадують «слов'янські старожитності, які знаходяться у Римі в церкві св. Климента». «Усе, – підсумовує Ваннутеллі, – справляє чудове враження і я не виявив тут нічого такого, що хоча б найменшою мірою суперечило католицькій релігії». Там же у соборі домініканець мав нагоду особисто поздоровити художників з їхніми творами, що прикрасили храм, а розповідь про відвідини Володимирського собору завершив у притаманній священнослужителю формі: «Бог хоче, щоб цей храм [...] послужив проголошенню союзу християн Півночі з центром римської церкви; такими, принаймні, є мої побажання і сподівання»¹⁵.

Для визначення «християни Півночі» (так з погляду жителя Південної Європи подорожник називає киян і православне населення Російської імперії загалом) у звіті використовується ще термін – «народи». Народознавчий аспект проблеми союзу церков Ваннутеллі остаточно виокремлює після знайомства з Києво-Печерською лаврою – «з будь-якої точки зору однією з найбільш цікавих і гідних подиву пам'яток усього християнства»¹⁶. На прилеглих до монастиря вулицях і в церквах його вражають великі натовпи прочан. Спостереження і безпосереднє спілкування дало змогу побачити в них самобутню національну спільноту, згуртовану християнською вірою. Ваннутеллі у захопленні записує: «Цей народ Малоросії викликає великий інтерес». Папський дипломат вражений «дивовижним, екзотичним» одягом українських чоловіків і жінок, їхнім побутуванням. Однак головне, що вирізняє їх, – «глибоке релігійне почуття», що є джерелом «величезної» сили, здатної протистояти «будь-якому супротивникові». До цієї характеристики автор звіту повторно звертається,

називаючи українців силою, з якою «не може зрівнятися ніяка інша, найбільш організована потуга»¹⁷. Українська тема знайшла продовження в сюжеті про підпорядковані Києво-Печерській лаврі монастирі, розташовані у навколишніх містечках. Їх, за повідомленням Ваннутеллі, «близько двадцяти», серед яких він, проте, виокремлює лише один – «недавно заснований ченцями-козаками», які «під чернечою мантиєю зберігають іскру палких поривань своєї нації»¹⁸.

Самі київські візити і зустрічі папського екуменіста перетворювались у своєрідну маніфестацію католицько-православного єднання. Він активно вступав у контакти з представниками різних станів і верств – у церквах, навчальних закладах, на вулицях. На запитання перехожих, які вперше бачили його, зодягненого у вбрання домініканського монаха, звичайно відповідав: «Я архімандрит з Рима». Тому віруючі цілували його руку й просили благословення. Усюди, занотовує Ваннутеллі, він відчував до себе «повагу і симпатію», пояснюючи це тим, що серед київських християн «ніколи не згасала пам'ять про єдність з римською церквою у давні часи»¹⁹. Приязне ставлення до патера-дипломата, отже й до західного християнства, яке він репрезентував, виявили також офіційні ієрархи православ'я. У Києві найважливішою у цих контактах стала особиста ініціатива митрополита київського, який запросив Ваннутеллі на зустріч до своєї офіційної резиденції²⁰.

Атмосферу доброзичливості в Україні навколо папського дипломата відображувала місцева преса. У повідомленнях щоденних газет «Киевское слово» і «Киевлянин», а в Західній Україні – «Діло» поставав образ ученого, поглиненого студіями історичної минувшини. Сповідалося, що «у найближчому засіданні одного з місцевих наукових товариств «патер Ваннутеллі має намір прочитати реферат про слов'янські старожитності, що зберігаються в сховищах старовини Рима»²¹. Громадськість також дізналася про відкриті ним у Києві рідкісні пам'ятки писемності – знайдені у приватній колекції одного з київських італійців працю Толомея де Ноццоліні (флорентійське видання 1635 р.) і написану Фабронієм історію Пізанського університету²².

З Києва Ваннутеллі відправився до Москви і Петербурга, де продовжував зустрічі й перемовини із представниками православної церкви. У російській столиці відбулася його аудієнція в обер-прокурора Священного синоду К.П. Победоносцева. Документи і матеріали подорожі дають можливість реконструювати основний зміст розмов, які вів папський дипломат в Одесі, Києві, Москві й Петербурзі у справі об'єднання церков. Для вирішення її, наголошував він, замало підтримки священників, бажання і згоди прочан. Адже ключовим складником проблеми є підпорядкованість православної церкви російському урядові. Отже церковний діалог вимагав участі політичних верхів імперії, усвідомлення ними вигід папського проекту. Його прийняття «стане потужним і ефективним засобом для утвердження Росією справи християнства у світі», а всередині країни усуне загрозу «впасти у прірву революції з її внутрішніми розколами та ухилом до абсолютної безбожності»²³.

Перекоаний у здійсненні цього проекту Ваннутеллі надіслав свою студію одразу після видання тим, хто міг володіти важелями впливу на розв'язання церковної проблеми. Нотатки його щоденника, що знаходяться у ватиканському архіві, розкривають два таких адресати в Петербурзі: російський імператор і обер-прокурор Священного синоду. У тому ж щоденнику зазначено про одержані від них подяки за надіслані примірники книжки²⁴. Лист Победоносцева, найближчої особи в оточенні імператора, разом з тим торкався самих унійних пропозицій, викладених у книзі домініканця, і, отже, був фактично неофіційною відповіддю російської влади на папський проект. Це, очевидно, спонукало Ваннутеллі ознайомити з його змістом активного провідника італійського католицького руху, редактора римської газети «La Voce della Verità» («Голос істини») Джузеппе Саккетті. На шпальтах цього видання з'явилися уривки з листа обер-прокурора і коментар під назвою «Російська церква і Рим». Матеріали, пов'язані з подорожжю Ваннутеллі, зацікавили Саккетті насамперед можливістю посилити критичне ставлення папського престолу щодо єдиної державної влади в Італії. «Голос істини» вихваляв Російську імперію, де православна церква послуговується становищем «світськи процвітаючої й спокійно існуючої під імперською мантією царя», тоді як «католицька церква збурюється змовою королів і правителів»²⁵. Посилаючися далі на лист Победоносцева, римський часопис змалював обер-прокурора синоду прихильником папської візії церковного союзу. Він стверджував, що православ'ю, що має свого «світського патрона» – «августейшого охоронця», бракує «глави духовного священного ордену, якого воно може набути завдяки союзу з Римом». З прийняттям його Росія знайде новий засіб «для великої місії, яка їй належить на християнському Сході. Це буде перемогою над політичним відступництвом раціоналізму і революції»²⁶.

Російська сторона не забарилася вступити в полеміку. У богословському журналі «Вера и разум» було оприлюднено повністю автентичний текст згадуваного листа Победоносцева, в якому однозначно заперечувалася роль папи як намісника Христа і, отже, право його стояти на чолі всього християнства. Супровідна стаття журналу, проте, обминала докладно розглядати католицький екуменічний проект, який торкався дражливого для самодержавства внутріполітичного становища імперії. Натомість зазначалося: «Усі політичні спроби досягти єдності церков є не тільки безплідними, а й небезпечними», об'єднання можливе лише на засадах «відродження первісного вчення християнства». Іншими словами, центральним пунктом розходжень між католицизмом і православ'ям залишалося питання про чільника майбутнього єдиного християнства. Однак дискусія, спричинена поїздкою «спеціального посланника» папи, засвідчувала й нове у католицько-православних відносинах: обидві церкви, як визнавав петербурзький журнал, «повільно, але поступово

наближаються до бажаного об'єднання», і між ними «більше не існує жорстких і ворожнечих стосунків»²⁷.

На відміну від Петербурга, в Україні звіт Ваннутеллі був сприйнятий без будь-яких публічних застережень і зауважень, а з його студійних висновків один здобувся на розголос – про українців. У грудні 1892 р. газета «Київське слово» опублікувала статтю «Італієць про Київ», де цитувалися виписки із книги домініканця, подані у православному журналі «Душеполезное чтение» священиком М. Толстим (який зустрічався з Ваннутеллі під час його подорожі й згодом перейшов у католицизм). Через два тижні її переклад з'явився у львівському «Ділі» під назвою «Монс[иньйор] Вікентій Ваннутеллі про русинів»²⁸. Газети наводили один і той же фрагмент із звіту ватиканського діяча, де із захопленням оцінювалася «сила» українського народу.

Отже, поїздка папського дипломата в Україну і Росію мала своїм результатом активізацію міжконфесійних і політичних міжнародних відносин навколо проблеми століть – об'єднання католицької і православної церков. Хоча пропонована Ватиканом модель створення союзу виявилася неприйнятною для російської сторони, самі спроби відновити міжцерковний діалог, продемонстровані діяльністю Ваннутеллі, позначали позитивну тенденцію – до зближення і порозуміння між віруючими різних обрядів, а отже між народами й культурами Східної і Західної Європи. Важливим підсумком студійної місії стало привернення уваги до українського народу та його історичної ролі в утвердженні й зміцненні християнства, поширення на Заході рецепції України у дзеркалі міжцерковних відносин.

Додатки

1. Київські часописи про перебування Вінченцо Ваннутеллі в Україні

В Киеве в настоящее время находится брат известного папского дипломата кардинала Ваннутелли, патер Винченцо Ваннутелли, остановившийся в костельном доме. Патер Винченцо Ваннутелли прибыл в Россию для изучения церковной истории и с этой целью уже посетил Одессу, где подробно рассматривал городскую публичную библиотеку и находящиеся при музее местного общества истории и древностей все археологические, нумизматические и исторические коллекции. Патер Ваннутелли известен за большого знатока и любителя археологии.

Киевлянин, 1891, 8 мая, № 101.

Патер Винченцо Ваннутелли, приехавший в Россию для изучения церковной истории, занят в настоящее время подробным осмотром исторических достопримечательностей Киева. Патер Ваннутелли осмотрел Киево-Печерскую лавру, Киево-Софийский собор, духовную академию и многое другое. В ближайшем заседании одного из местных ученых обществ патер Ваннутелли намерен прочесть реферат о славянских древностях, хранящихся в различных древних хранилищах Рима.

Патер Ваннутелли прекрасно владеет почти всеми европейскими языками и совершенно свободно изъясняется на них.

Киевлянин, 1891, 12 мая, № 104.

Археолог патер В. Ваннутелли 14 мая с курьерским поездом выехал из Киева в Москву, где пробудет, по его словам, около 20 дней, после чего побывает в Сергиево-Троицкой лавре и затем уже отправится в Петербург. Патер Ваннутелли осматривал здесь с большим вниманием наши монастыри и отзывается о Киеве с большим восторгом. По поводу своей поездки по России В. Ваннутелли намерен издать особую книгу. В числе разного рода редкостей г. Ваннутелли нашел у одного из живущих здесь итальянцев редкий экземпляр сочинения Толомея де Ноццолини, напечатанный во Флоренции в 1635 г., и сочинение Фаброния – История Пизанской академии.

Киевское слово, 1891, 17 мая, № 1243.

2. 3 подорожнього звіту Ваннутеллі про український народ

Мою особливу увагу привернули численні групи паломників, які йшли пішки та йшли вулицями або зупинялися у різних місцях на перепочинок.

Цей народ Малоросії викликає великий інтерес! Дивовижні, мальовничі скупчення тутешніх людей могли б надихнути будь-якого художника на створення картин. Зберігаючи мовчання або стиха перемовляючись, вони пересуваються групами по двадцять, тридцять, сорок і більше осіб. Чоловіки – гарної статури, кремезні, у високих вовняних шапках, теплих кожухах до колін, ноги обв'язані ремнями або у великих чоботях. Жінки ще більш екзотичні – у короткому одязі, великих чоботях або сандалях з лика і, як у чоловіків, із плетивом навколо ніг. На голові щось на зразок тюрбана, складеного з довгастої тканини. Щойно прибулі паломники з костурами в руках, зігнувшись, несуть на спинах важкі торби з провізією. Таке стомливе ходіння триває не один день заради відвідин храмів Києва. Ті, хто звільнився від своєї важкої ноші, склавши її до купи, зосередженими й сумирними групами перетинають вулиці, переходячи від церкви до церкви. Інші, розташувавшись на широких ділянках вулиць, відпочивають, харчуються або чекають на дзвони, які сповіщають про відкриття церков для богослужіння. Воістину, цей народ гідний захоплених слів! Його релігійне почуття є джерелом порядку і послуху, а разом з тим величезної потуги, наданої ідеалом віри, щоб при потребі рушити проти будь-якого супротивника. В усьому відчувається його незалежна внутрішня сила і цілком природна свобода без будь-яких ознак штучності й умовності. Цей народ справляє враження глибоко переконаного в тому, що в світі немає нічого іншого, ніж підпорядкування владі й мирне життя в оточуючому довкіллі. Не видно жодних ознак безладу і сум'яття і навіть занадто суворого нагляду поліції. Усе відбувається невимушено, природно, відповідно до ества, глибоко властивого справжньому характеру народу.

Vannutelli V. Poccia. Studio religioso sopra la Russia. – Roma, 1892, parte I, pp. 145-147. Переклад з італійської.

¹ Vannutelli V. Poccia. Studio religioso sopra la Russia. – Roma, 1892.

² Consiglio M.G. L'ecumenismo di p. Vincenzo Vannutelli e l'Ortodossia. – Università di Firenze, facoltà di magistero, anno accademico 1982-1983, voll. 1-2 (Tesi).

³ Tamborra A. Chiesa cattolica e Ortodossia russa. Due secoli di confronto e dialogo. Dalla Santa Alleanza ai nostri giorni. – Milano, 1992.

⁴ Див., зокрема: Варварцев М. Італійці в культурному просторі України (кінець XVIII – 20-ті рр. XX ст.). Історико-біографічне дослідження. Словник. – К., 2000. – С. 67-70 («Ваннутеллі»).

- ⁵ Киевлянин. – 1891. – 8 мая. – № 101; Киевское слово. – 1891. – 8 мая. – № 1240.
- ⁶ Consiglio M.G. Op. cit. – Vol. 2 (Appendici). – P. 59.
- ⁷ Vannutelli V. Op. cit. – P. 98.
- ⁸ Ibid. – P. 98.
- ⁹ Ibid. – P. 134.
- ¹⁰ Ibid. – P. 135.
- ¹¹ Ibid. – P. 144.
- ¹² Ibid. – P. 171, 186.
- ¹³ Ibid. – P. 187, 188.
- ¹⁴ Ibid. – P. 190.
- ¹⁵ Ibid. – P. 191, 192.
- ¹⁶ Ibid. – P. 200.
- ¹⁷ Ibid. – P. 145, 146, 196.
- ¹⁸ Ibid. – P. 224, 225.
- ¹⁹ Ibid. – P. 203.
- ²⁰ Ibid. – P. 227.
- ²¹ Киевское слово. – 1891. – 12 мая, 17 мая; Киевлянин. – 1891. – 12 мая. - № 101; Діло. – 15 (27) мая.
- ²² Киевское слово. – 1891. – 17 мая.
- ²³ Vannutelli V. Op. cit. – P. 336.
- ²⁴ Archivio Sergeto Vaticano, f. Kanzler – Vannutelli, b. XIV, diario Vannutelli.
- ²⁵ La Voce della Verità. – 1892. – 12 dicembre.
- ²⁶ Ibid.
- ²⁷ Вера и разум. – 1893. - № 1. – С. 354 та ін.
- ²⁸ Киевское слово. – 1892. – 31 декабря. – № 1782; Діло. – 1893. – 11 (23) січня. – № 7.

В статье рассматривается проблема католическо-православного церковного союза и ее влияние на формирование западноевропейской рецепции Украины в связи с деятельностью папского «специального посланника» в Российской империи в 1891 г.

Ключевые слова: *Проблема союза церквей, международные католическо-православные взаимоотношения, западная рецепция Украины.*

The article examines the problem of the union of Roman Catholic and Orthodox Churches and its impact upon the forming of occidental reception of Ukraine in connection with activities of Pope's «special envoy» in the Russian empire in 1891.

Key words: *problem of union of churches, international Catholic-Orthodox relations, occidental reception of Ukraine.*